

Janez Vipotnik

Pozdravni govor

Spoštovane tovarišice in tovariši!

Slavimo jubilej inštituta, ki je bil ustanovljen med narodnoosvobodilnim bojem, jubilej znanstvenega in hkrati političnega dejanja, ki bi mu v razmerah, v kakršnih je do njega prišlo, težko našli kaj podobnega drugod po svetu. Ustanovitev tega znanstvenega inštituta v času, ko so grmeli topovi in je v surovem boju slovenskega človeka in naroda s sovražnikom šlo zob za zob in glavo za glavo, potrjuje, da se je osvobodilno gibanje v izjemnih pogojih vojne globoko zavedalo pomena znanosti. Že takrat je računalo s tem, da je razvoj nove družbe v veliki meri odvisen od znanstvenih osnov in znanstvenega preučevanja.

Čeprav je znanstveni inštitut spočetka obdeloval tudi važna vojaško tehnična vprašanja, ki so koristila narodnoosvobodilnemu boju, je bila njegova poglobljena dejavnost vendarle obrnjena k povojnemu razvoju nove socialistične družbe. To delo znanstvenega inštituta je bil prvi zarodek znanstvenega obravnavanja prihodnje ureditve socialistične Slovenije. Posebno skrb je inštitut posvečal pravičnim mejam povojne Slovenije z najširšega narodnostnega, političnega, gospodarskega in strateškega vidika. S tem delom je inštitut pripravil nadvse pomembno osnovo za kasnejšo diplomatsko akcijo na mirovni konferenci.

Partizanskemu inštitutu gre nadalje zahvala, da je začel zbirati dokumentacijo narodnoosvobodilnega boja, ki se je po osvoboditvi nenehno izpopolnjevala. Od takratnih začetkov do danes je zbranih nad 6 milijonov raznih dokumentov.

Znanstveni inštitut je lahko opravljal svoje pomembno poslanstvo predvsem zavoljo udeležbe številnih kulturnih delavcev v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju, ki je bilo sposobno ob svojem programu zajeti na široko vse, kar je bilo progresivnega v slovenskem narodu. Mnogi med kulturnimi delavci, ki so se že prej uveljavili v znanstvenem življenju, so postali zdaj sodelavci inštituta. Njegovi uspehi so temeljili na enotni volji iskanja najboljših poti in hkrati na delu, ki je bilo prežeto z duhom svobodnega razpravljanja, s strpnostjo do različnih pogledov, s spoštovanjem svobodnega znanstvenega mišljenja in ustvarjanja.

Znanstveni inštitut se je po vojni preimenoval in reorganiziral glede na naloge, ki jih je zastavljal novi čas. Njegovo dediščino so pravzaprav prevzele tri ustanove: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Inštitut za narodnostna vprašanja in Muzej ljudske revolucije.

S tem je bila končana prva etapa njegovega delovanja, toda končana bolj po organizacijski plati kakor pa po nalogah in njihovi vsebini. Ne glede na to je delo, ki ga je opravil inštitut med vojno, izredno pomembno, lahko bi rekli enkratno poglavje ne samo znanosti kot take, pač pa — kot sem že poudaril — celotne usmeritve mladih socialističnih sil, ki so tako oborožene z znanostjo in sposobnostjo revolucionarne akcije stopale v prihodnost. Znanstveni inštitut in njegovi nasledniki so nam s svojim delom omogočili, da lahko dokumentirano ohranjamo pravo podobo našega revolucionarnega boja in zgodovine delavskega gibanja.

Socialistična revolucija, ki je zmagala zaradi politične aktivizacije množic v narodnoosvobodilnem boju, je ustvarila možnost, da najširše plasti ljudstva v nenehnem prizadevanju oblikujejo svoj današnji in jutrišnji dan. Znanost človeka osvešča in mu omogoča, da se orientira v iskanju nadaljnje poti svojega razvoja. V tem pogledu mu je lahko v izrazito pomoč prav preučevanje novejše nacionalne zgodovine in sodobne zgodovine delavskega gibanja. Marsikaj je bilo že opravljeno ali začeto. Zdi pa se nujno, da bi hitreje in bolj na široko nadaljevali tudi v tej smeri.

So problemi, ki je napredno zgodovinopisje nanje dolžno pokazati: kaj in kdo je v preteklosti napredek omogočal, pospeševal, kaj in kdo zaviral in zanikal. Katere so bile najgloblje gibalne sile napredka in katere so se napredku postavljale po robu. A zgolj suha informacija ne zadošča. Spoznavati lastno preteklost, iskati in najti do nje pravo distanco in jo vrednotiti, vse to je izrednega pomena tudi kot pouk k privzganju splošnega aktivnega odnosa človeka do družbe, ki v njej živi. Le tako lahko današnji človek spoznava naloge sodobnosti in zaznava potrebe prihodnosti. Po zaslugi dialektične metode zgodovinske raziskave in ocene prelomnih razdobj v slovenski preteklosti, po zaslugi objektivne presoje družbenopolitičnih odnosov, ki so se iz te preteklosti rodili in obstajali, je bilo mogoče v najusodnejših letih slovenske zgodovine, v narodnoosvobodilnem boju, ubirati in določati pravilno politiko.

Pretežna usmerjenost slovenskega zgodovinopisja k starejšim in najstarejšim obdobjem je imela svojo pomembno vlogo zlasti v času, ko je bilo potrebno in aktualno, da tudi z zgodovinsko argumentacijo dokažemo samobitnost slovenskega naroda, strnjenost in enotnost njegovega ozemlja.

Ob tej pomembni nalogi so znanstveno rastle generacije slovenskih zgodovinarjev. Ko danes govorimo o družbeno zavzetem zgodovinskem raziskovalnem delu, s tem ne mislimo, da bi zanemarjali starejša obdobja naše zgodovine. Še manj pa, da bi zanemarjali našo novejšo zgodovino, zlasti zgodovino narodnoosvobodilnega boja, pa tudi ne četrto stoletja, odkar živimo v novi socialistični družbi. Starejša in novejša zgodovina si zmerom podajata roko, brez prve ni druge, zgodovinopisje pa je kot znanost nedeljiva.

Nesporno se zgodovina našega narodnoosvobodilnega boja preučuje z veliko prizadevnostjo. Doseženi so pomembni rezultati, o čemer priča obsežna bibliografija, obilica spominske literature, znanstvenih razprav, disertacij, zbornikov in podobnega. Očitno pa bi bilo potrebno in koristno stopnjevati napore in združiti prizadevanja, da bi prišli hitreje do sintetičnega znanstvenega dela, ki bo dalo celoten kritičen pregled narodnoosvobodilnega boja in revolucije. Prva stopnica k temu bi bilo že to, da bi do zadnjega drobca zbrali takšno vseobjemajoče gradivo, ki bi omogočilo, da bi se na njegovi osnovi dokopali do omenjenega kompleksnega zgodovinskega pregleda. Predvsem pa je treba upo-

števat i idejnopolitično izpoved generacije, ki je še tu in je na svojih ramenih nosila vso težo narodnoosvobodilnega boja in revolucije.

Kritika zgodovinarja še ni povedala zadnje besede o že zbrani obsežni spominski literaturi, pri kateri prihaja ponekod seveda brez zlonamernosti tudi do izkrivljanja zgodovinskih dejstev, do subjektivnega, dvodimenzionalnega, črnobelega obravnavanja in podobnega. Rekel bi, da smo v nekakšni tekmi s časom: kar najhitreje in kar največ bi morali zbrati gradiva in podatkov. Tudi to bi prispevalo k čimbolj objektivni analizi pglavitnih gibalnih sil osvobodilnega in revolucionarnega boja.

V tem trenutku je naloga, da bi dobili celovito zgodovino narodnoosvobodilnega boja, še pomembnejša zaradi tega, ker se nekateri ljudje zunaj pa tudi doma že nekaj časa trudijo, da bi zmanjšali pomen narodnoosvobodilnega boja, predvsem pa zameglili zgodovinska dejstva o tem, kdo je bil dejanski nosilec tega boja. Namen takšnih poizkusov je: znikati vodilno vlogo komunistov in delavskega razreda v najusodnejšem obdobju našega naroda; izmaličiti dejansko vlogo in vsebino Osvobodilne fronte; izkrivljati potek dejanskega dogajanja s sklepi na osnovi okrnjenega gradiva in dokumentov, namesto da bi se na osnovi temeljito proučene dokumentacije zgodovinsko ovrednotila celota in bistvo dogajanja; preveličevati pomen skupin in posameznikov, ki jih je zgodovinski razvoj obsodil; preveličevati nekatera dogajanja tako, da bi ustrezalo temu, kar je kdo takrat sam mislil o sebi, ne pa kaj je bil in kaj je v gibanju v resnici pomenil; napadati plodove narodnoosvobodilnega boja s poudarjanjem nasilja, ki je neizogibno zlo vsake vojne.

Zgodovina delavskega gibanja nikakor ni ožje, specialno področje naše novejše nacionalne zgodovine. Takšno pojmovanje bi odrekalo odločujoči pomen delavskemu gibanju za celotni nacionalni politični razvoj.

Misel o neločljivi povezanosti slovenske nacionalne prihodnosti z delavskim gibanjem, z gibanjem naših delavcev-proletarcev, misel, ki jo je pred dobrimi petdesetimi leti izrekel Ivan Cankar, je posebnega pomena tudi za slovensko zgodovinopisje. Ta misel predvsem pomeni, da o Slovencih v dvajsetem stoletju ne moremo povedati nič zares tehtnega in dejanski logiki zgodovinskega dogajanja ustreznega, če v slovenskem delavskem gibanju ne vidimo čedalje bolj osrednji element naše nacionalne zgodovine. Ta element je postajal toliko bolj odločilen, kolikor bližji je bil čas, v katerem ni bila ogrožena samo slovenska kulturna individualnost, marveč sam obstoj Slovencev kot naroda. S prehodom v razdobje naše socialistične graditve je usodna povezanost slovenskega naroda in njegove prihodnosti z zgodovinskim interesom delavskega razreda in pa zavedost o tej povezanosti postala stvar četrstoletne ustvarjalne prakse. O zgodovini našega delavskega gibanja je bilo doslej napisanih dosti razprav, monografskih študij itd., pomembnih glede na zbrano gradivo in znanstvene sklepe, vendar se vse te razprave gibljejo največkrat na sorazmerno ozkih odsekih naše novejše in najnovejše zgodovine. Med nalogami, ki jih zlasti mora imeti pred očmi prireditelj današnjega posvetovanja, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja pa tudi vse slovensko zgodovinopisje, je sistematično obdelovanje te zgodovine, zgodovine slovenskega delavskega gibanja v njegovi organski povezanosti z vso našo nacionalno zgodovino in mu dati tisto mesto, ki mu v slovenski nacionalni zgodovini dejansko gre.

Na temelju zbranega zgodovinskega gradiva bo treba še podrobneje in še določneje osvetljevati dejanska razmerja med delavskim gibanjem v raznih

razdobjih njegovega razvoja, zlasti pa v najnovejšem razdobju, ko je njegov prvi protagonist postala komunistična partija, in pa med drugimi političnimi silami slovenske družbe. Globlje osvetljevanje dejanske fiziognomije posameznih socialnih in političnih akterjev zgodovinskega dogajanja na Slovenskem bo hkrati omogočilo ostrejšo razločevanje med reakcionarnimi in progresivnimi, revolucionarnim v slovenski nacionalni preteklosti. Menda je odveč dokazovati, da gre za čisti nacionalizem, če si zgodovinar prizadeva, da bi »utemeljil«, opravičil in upravičil vse, kar je v preteklosti nastopalo v imenu »obrambe slovenstva«, samo zato, ker je bilo slovensko in je imelo za nosilce ljudi slovenskega rodu. Kakor zgodovina slehernega naroda, tako je tudi slovenska nacionalna zgodovina hkrati zgodovina nenehnega boja med silami družbene reakcije in napredka, boja, katerega izid je v vsakem zgodovinskem razdobju usodno vplival na nadaljnje življenje in rast naroda kot socialno-ekonomske, politične in kulturne individualnosti. To še prav posebej velja za novejšo in najnovejšo zgodovino slovenskega naroda z njenimi prelomnimi letnicami 1848-49, 1918—1921 in 1941—1945, da ne govorimo o vseh peripetijah naše razvojne poti, ki smo jo prehodili v zadnjih petindvajsetih letih, in na kateri se je slovenski narod prvičkrat konstituiral kot enakopraven in samostojen dejavnik v naši socialistični skupnosti narodov.

Nedvomno sodi med zasluge marksistične družbene misli na Slovenskem to, da se je uprla romantizmu in nacionalizmu pa tudi pritličnemu pozitivizmu v slovenskem zgodovinoписju, odkrivala dejanske zveze med posameznimi pojavi slovenskega družbenoekonomskega, političnega in kulturnega življenja v različnih obdobjih naše zgodovine, zlasti pa v devetnajstem in dvajsetem stoletju, zveze, ki so dotedanjemu zgodovinoписju ostale večidel skrite ali pa jih je iz tega ali onega razloga rajši obšlo. Delo, kakršno je, denimo, spis tovariša Edvarda Kardelja »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, ki je prvičkrat izšlo ravno pred tridesetimi leti, je — vzeto v celoti — primer uspešnosti in učinkovitosti raziskovalnih metod zgodovinskega materializma. Tu ne gre samo za ugotavljanje glavnega toka in tendenc v zgodovinskem nastajanju slovenskega naroda, marveč hkrati tudi za napotila, ki so se avtorju izoblikovala iz poznavanja hudih zgodovinskih preizkušenj in izkušenj, za napotila, ki so bila velikega praktičnega pomena za vso strategijo in taktiko slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja v letih 1941—1945. Zelo kratkovidno bi bilo, če bi se tem dosežkom marksistične družbene misli na Slovenskem danes odrekli, zlasti če proti njim nimamo prav nobenih prepričljivih argumentov, razen tistih, ki slovensko zgodovinoписje vlečejo nazaj, v pozitivnem, v nacionalno romantiko in podobno. Nasprotno, iz dosedanjih izkušenj sodeč bi bilo zelo koristno in prav, da že na doseženem gradimo naprej.

V okviru celotnega znanstvenega pregleda narodnoosvobodilnega boja čaka zgodovinarje posebej še obdelava Osvobodilne fronte. Osvobodilna fronta je zrasla na pobudo Komunistične partije. Komunistična partija je bila takrat edina realna družbena sila, ki je bila sposobna organizirati boj zoper okupatorje, združiti sile slovenskega naroda v odporu zoper fašizem in v boju za socialno osvoboditev. V usodnem obdobju zgodovine slovenskega naroda je dejansko s svojo revolucionarno akcijo izražala interese in težnje vseh pozitivnih sil svojega naroda in še posebej delavskega razreda, tesno povezanega z delovnimi kmeti in napredno inteligenco. Na te interese in težnje se je oprla tudi Osvobodilna fronta, ki je v njej delavsko gibanje pod vodstvom Komunistične

partije imelo odločujočo vlogo v boju za osvoboditev. V takšnih okoliščinah se je delavsko gibanje povezovalo v Osvobodilni fronti z vsemi drugimi sloji in progresivno usmerjenimi skupinami. Ob programu Osvobodilne fronte je bila ustvarjena izjemna enotnost vseh delovnih ljudi. Danes bi hoteli nekateri — seveda s kratkovidnimi političnimi ambicijami — drugače prikazovati vlogo Komunistične partije v Osvobodilni fronti, radi bi zmanjšali pomen vloge partije v njej in povečali pomen drugih skupin ali posameznikov. Tak poizkus prevrednotenja zgodovine je sam po sebi brez podlage in niti najbolj naivni glavi ne more služiti kot prepričljiva razlaga za prav tako kratkovidno in vnaprej obsojeno politično špekulacijo, ki bi danes iz Socialistične zveze — naslednice Osvobodilne fronte — hotela izločiti komuniste. Temeljita zgodovinska obdelava nastanka, razvoja in rasti Osvobodilne fronte, ki še čaka znanstvenike, pa bi pokazala ne le dejansko razmerje sil, marveč bi posredovala tudi analizo notranjih bojev v Osvobodilni fronti, bojev, ki so utrjevali njeno enotnost, in pri tem tudi vlogo Komunistične partije. Vse to je prava vsebina Osvobodilne fronte.

Način razpravljanja o zgodovinskih dogajanjih, kot je današnje posvetovanje, je nedvomno koristno. Inštitut je s svojim načinom dela že doslej opravil veliko pomembnega, na primer s simpozijem o Osvobodilni fronti in podobnim. Seveda pa je za takšno delovanje inštituta treba ustvariti tudi ustrezne delovne pogoje, ustanoviti predvsem centralni znanstveni dokumentacijski center za zgodovinopisje, ki bo lahko pozneje postal del znanstvene centralne slovenske dokumentacije. Podpirati je treba težnjo, da bi tudi na področju znanstvenega dela v družbenih vedah prišli do sodobnejše organizacije, zlasti znanstvene dokumentacije, ki bo služila tako znanstvenemu delu kakor drugim potrebam.

Nasploh pa moramo pri urejanju novih odnosov na področju znanosti dvigniti pomen družbenim vedam in na samoupravni osnovi zagotoviti njihovo organsko rast.

Inštitut bi moral postati aktivnejši koordinator za preučevanje delavskega gibanja. Njegovo vlogo in pomen v našem zgodovinopisju je treba okrepiti. Da bo lahko uspešno izpolnil to nalogo, mu bo treba materialno in kadrovsko pomagati. S plodnim idejno trdnim znanstvenim delom bo inštitut lahko zmerom znova opravičil svoj obstoj in dosegel priznanje slovenske javnosti, priznanje, ki mu ga ob današnjem jubileju tudi za preteklo delo z vso upravičenostjo izrekamo.